

MİLLÎ MÜCADELE ESNASINDA GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE YAPILAN MİLLÎ BİRLİK VE BERABERLİK MİTİNGLERİ

YRD. DOÇ. DR. MEHMET ŞAHİNGÖZ*

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'nin sonunda mağlup sayılmış, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya mecbur bırakılmıştı. İtilâf Devletleri Mondros Mütarekesi benzeri anlaşmaları savaşın diğer mağlupları Almanya, Avusturya, Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan ile de yapmış olmasına rağmen uygulamada farklı muamelede bulunmuşlar. Osmanlı Devleti'nin topraklarını milletlerarası hiç bir kaideye ve hukuk sistemine riayet etmeksizin parçalama yönünde faaliyetlere başlamışlardır. Kural tanımaz bir şekilde bölgede amaçlarına ulaşmak için her yolu mübah kabul eden bir anlayışla mütarekenin bilinen 7 ve 12 maddelerine istinâden, başta Güneydoğu Anadolu olmak üzere ülkenin hemen hemen her tarafına asker sevk ederek işgale başlamışlardır.

Bu işgaller yapılırken Türk Milleti de işgallere karşı koymak amacıyla yurdun her tarafında Millî Cemiyetler teşkiline yöneldi. Diğer taraftan da yurt çapında kongrelerle vatanın ve milletin geleceği hakkında kararlar almıyordu. Sivas Kongresi'nin açılış günü bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1918'de İtilâf Devletleri ile mütareke akdedildiğini, milletimizin adil bir sulh beklediği sırada, mütarekenin vatan ve milletimiz aleyhine kullanıldığını, İtilâf Devletlerinden kuvvet alan Hıristiyanların, milletimizin haysiyetini kırmak için harekete geçtiğini, Batı Anadolu'da Yunanlıların canavarca fecayi yaptıklarının doğuda Ermeniler'in Kızılırmak Nehri'ne kadar yayılma hazırlıklarına giriştiklerini ve katliama başladıklarını Karadeniz sahillerinde Pontus Krallığı kurma hayallerine giriştiklerini, Adana, Antep, Maraş, Konya havalisine kadar Antalya'nın işgal edildiğini belirterek yurdun her tarafında millî cemiyetler kurulduğunu dile getirdi.¹

* Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü.

1 ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk C. 1, İstanbul, 1975, s. 1-7

Osmanlı Devleti mütarekeyi İtilâf Devletleri ile yapmıştı. Fakat bu devletlerin adı altında başka milletlere yaptırıldı. Güneyde Fransız askeri kılığında Ermeniler batıda İngiliz desteğinde Yunanlılar mütarekenin uygulayıcısı oldular. Türkler'e tarihî husumet besleyen bu milletler, arkalarına batının sözde medeni devletlerinin desteğini de alınca insanlık dışı katliam ve uygulamalara başladılar.

Haysiyet ve istiklâline vurulan darbeleri hoş görmeyen Türk Milleti, bu barbarca davranış karşısında 1911 yılından itibaren aralıksız devam eden harplerin getirdiği bütün sıkıntılara rağmen yeniden direnme kararı almış, bunu çeşitli usullerle uygulamaya koymuştur.

Kuvay-ı Millîye ruhu böyle bir ortamda gelişti. 1919-1920 yılları arasında tamamen Türk toplumunun bağrından kopan bu mücadele hareketi nizâmî bir ordu hareketi değildi. Bu hareket tamamen Türk toplumunun vatanperverlerinin meydana getirdiği milis kuruluşlar ve bunların her türlü olumsuz şartlarda verdikleri millî mücadele hareketidir. Kuvay-ı Millîyeciler için cephe söz konusu değildi. Onların nazarında işgal altında bulunan vatan topraklarının tamamı mücadele alanıdır. Parola ise bellidir. "Ya İstiklâl Ya Ölüm".

Kuvay-ı Millîye hareketi şekil yönünden üç merhaleli bir gelişme göstermiştir.

Bunlar :

"— Cemiyetler kurarak, Türk Milleti'nin Millî Mücadele için yönlendirilmesi,

— Kongre ve mitingler tertipleyerek, Millî Mücadele hususunda yurt dışında ve İtilâf Devletleri nezdinde Türk Milleti'nin kararlılığının ifade edilmesi,

— Yer yer milisler teşkil edilerek işgal kuvvetlerine karşı fiili mücadelenin başlatılması, şeklinde ifade edilebilir."²

Yukarıda belirtilen Kuvay-ı Millîye hareketinin bu üç şekildeki tezahürünün ikincisi yani Kongre ve mitingler tertipleyerek, Millî Mücadele hususunda yurt dışında ve İtilâf Devletleri nezdinde Türk Milleti'nin doğulusuyla, batılısıyla kararlılığını nasıl ifade ettiği mevzuumuzu teşkil etmektedir.

Millî Mücadele tarihimizde mühim yeri olan üç büyük hadise vardır. Bunlardan ilki İzmir'in Yunanlılarca işgali. İkincisi, Güneydoğu Anadolu bölgesinde

² ÇAY, Abdulhalûk M-KALAFAT, Yaşar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-i Milliye Hareketleri, Ankara, 1990. s. 83

Fransız elbisesi altındaki Ermeni mezâlimi. Üçüncüsü de, bütün İslâm âleminin pa-yitahtı ve hilâfet merkezi olan İstanbul'un İngilizlerce işgali. Bu üç hadise İtilâf Devletlerinin ne yapmak istediklerini çok belirgin bir şekilde ortaya koymuş, galip devletlerin Türkiye'yi yok etme çabaları açıkça ortaya çıkmıştı.

Türk Milleti'nin mütareke sonrası İtilâf Devletlerince yapılan işgallere olan ilk tepkisi, bu üç hadiseye gösterdiği tepkiye nazaran kısmen hafiftir. Mütareke sonrası, Wilson Prensipleri'ne uygun olarak adil bir sulh antlaşmasının yapılacağı umulurken, bu işgallerle umutlar sönmüş, yeniden uzun ve kanlı bir mücadele dö-nemi başlamıştır.

İtilâf Devletleri ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgesini Ermeniler'e peşkeş çekerken, gaflet içindeki Damat Ferid Paşa'da "Şark Vilâyetlerinde muhtar bir Ermenistan" kurulmasından bahsediyordu. Bu düşüncelere ilk tepki Diyarbakır'dan geldi.

Damat Ferid Paşa'nın bu talihsiz beyanına ve bu arada İzmir'in işgaline tepki gösteren Diyarbakır'lılar Belediye Reisi Dellâlzâde Abdurrahman tarafından yapılan bir davetle 22 Mayıs 1919'da eski belediye binası önünde büyük bir miting yaptılar.³

Miting sonunda gönderilen protesto telgraflarından Damat Ferid Paşa'ya gönderileninde şöyle deniliyordu: "Vilâyât-ı Şarkîyye Arnavut babanızdan kalmış mülk-i mevrusunuz değildir ki Ermeniler'e peşkeş çekiyorsunuz".⁴

Milletin birlik ve beraberliğini gösteren bu tür tepkiler, ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu bölgesinde de kendini gösteriyordu.

İzmir ve havalisinin işgal edilmesi haberini alan Silvan ahali, bu hareketi Wilson prensipleri dairesinde adaletili bir sulh bekledikleri esnada, başka devletlerce de tutulan, Türkler'in büyük ekseriyette olduğunu gösteren istatistiklere rağmen İzmir'in işgal edilmesini insanlık ve adalete tamamen aykırı bir davranış olarak telâkki ettiklerini belirterek 17 Mayıs 1919'da Belediye Reisi Ahmet Hilmi, Müftü Abdurrahman ve bazı şahısların imzaları ile İtilâf Devletleri temsilcileri ve sadaret makamına bir telgraf gönderdiler.⁵ Bu telgrafta: "İnsanlık ve adalete büsbütün aykırı gördüğümüz bu harekete gerek adaletsever devletlerin ve gerekse

3 Eski belediye binası şimdiki belediye bahçesinde idi. 1884'de Piriñzade Arif Efendi'nin zamanında yaptırılmıştı.

4 KARA AMİD MECMUASI, yıl: II-III. s. 2-4, Diyarbakır İl Yıllığı, 1967. s. 208-209

5 Telgrafın altında imzaları olanlar şu şahıslardır. Ulemeden Yakub, Galib, Sadık, Mehmet Tahir, Aziz, Süleyman.

bütün İslâm unsurların kayıtsız kalamayacağı fikrini bildirmekle birlikte Osmanlı vatanından bölünme ve ayrılma kabul etmeyen ve altıyüz yıldan beri Osmanlı vatanından olan ve Osmanlılarla birlikte çeşitli musibet ve tecavüzlere uğrayan İzmir'imizin bir karış toprağını bile ziyana razı olamayacağımızı bütün medeniyet âlemine büyük acılı kalbimize tercüman olarak tebliğine aracı olmanızı ve İtilâf Devletleri'nin de bu hususa adaletle bakmaları otuzbin nüfus adına rica ve talep eyleriz."⁶

İzmir'in işgali Siirt ahalisi üzerinde de derin bir teessür meydana getirdi. Aynı felâketin hem de çok daha korkunç şekilleriyle Ermeniler tarafından kendi üzerlerinde tekrarlanacağına, diğer bütün doğu illeri gibi kuvvetle inanmaya başlamışlardı. Bu sebeple İzmir'in işgali vesilesi ile yaptıkları ilk mitingde daha çok Ermeni tehlikesi üzerinde durarak, Ermeniler'in bu vilayette azınlıkta olduklarını, nüfus nisbetinin hiç bir vakit yüzde beş nisbetini geçmediğini "Düveli Muazzama"nın istatistiklerinde bile yazılı olduğunu söyleyerek bunu kabul edemeyeceklerini bildirdiler. İtilâf Devletleri temsilcileri ile Padişaha ve matbuata gönderdikleri telgraflarda; "Vilayât-ı Şarkîyye'nin Ermenilere verilmesine karşı olduklarını, Osmanlı saltanatına ve Hilâfete ebediyyen bağlı kalmaya azmettikleri kararını aldıklarını bildirdiler. İtilâf Devletlerinden çoğunluğun azınlığa feda edilmesini istediler."⁷

Ayrıca 19 Mayıs 1919'da Ulu Camii'de kadın erkek kırkbin kişinin katıldığı.⁸ 23 Haziran 1919 tarihinde de "Yirmisekizbin dilâver ve otuz bin çocuk ve yaşlıdan" ibaret olarak yapılan mitinglerde de işgal şiddetle protesto edildi. "Siirt Sancağı Mitingler Reisi Müftü Halil Hulkî, imzasıyla bir sureti de Sadaret Makamına gönderilen bu telgrafta şöyle deniliyordu."⁹

"İzmir'in uğradığı felâket üzerine heyecana gelen ahalimiz her gün insan dalgaları halinde ilçelerden, bucak ve köylerden Liva'ya gelerek mitingler akd ediyor. Yunanlıların tedip ve tecziyesi güzel yurdumuzun kirli ayaklarından kurtarılıp temizlenmesi, hasarlarımızın ödetilmesi, masum ahalimizin sükûn ve refaha kavuşturulmasının sağlanması ve bunlar adalet ve insaf ile gözönüne alınarak sağlanmadığı halde artık beklemekte olduğumuz adalet eserlerinden tamamen ümudumuzu keserek sancağımızın bütün sakinleri aşiret ve kabileler, çocuklar ve ih-

6 İstiklâl Gazetesi, 23 Mayıs 1919 Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 11, s. 16-17. Belge 1

7 ATALAY, Ömer. Siirt Tarihi, İstanbul, 1946. s. 91-92

8 ATALAY, a.g.e., s. 93-94

9 BUYTULLUOĞLU, Hamdi. Millî Mücadele Başlıyor. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 22 s. 41, Belge III

tiyarlara varıncaya kadar "Kelimetüllahın" ihyâ ve îlâsı, din kardeşlerimizin masum ruhları uğrunda hayatımızı feda etmeye sarsılmaz bir azim ile âmadeyiz. Maruzatımızın insanlık ve medeniyet namına bağlı olduğunuz devletlere duyurulmasını talep ve rica ederiz.¹⁰

İzmir'in işgaline bölgeden başka tepkilerde gösterildi. Malatya¹¹, Harput¹², Mamuret-ül Aziz (Elazığ)¹³ ve Kemah¹⁴ta yapılan mitinglerle gönderilen protesto telgrafları ile İzmir'in haksız işgali protesto edildi.

Millî Mücadele'nin hiç kuşkusuz önemli safhalarından biri de Güneydoğu Anadolu Bölgesinin İngilizler tarafından işgali ve daha sonrada Fransızlara devridir.

Mondros mütarekesini müteakip Güneydoğu Anadolu Bölgesi İngilizler tarafından işgal edilmişti. İngilizler Fransa'ya karşı bir pazarlık konusu olarak ellerinde bulundurmak amacıyla petrol sahası Musul vilayetiyle birlikte Kilis, Cerrablus, Birecik, Urfa, Maraş ve Ayıntab'ı işgale başladılar.¹⁵

İngilizler, işgalden sonra başka yerlere göç etmiş olan Ermenilerin bölgeye gelmesini temin ettiler. Fransız ve İngilizlerin açık desteğinden cesaret alan Ermeniler bazı yerli halka hakaretlerde bulunmakta ve fırsat buldukça saldırıyordu. Öyle ki, İngilizler Ermenilerin bu gibi şumarıklıklarının ve tecavüzlerinin gittikçe arttığını ve Türkler üzerinde, İngilizlere karşı devamlı bir reaksiyon yarattığını gördükçe Türklerin ayaklanmasına sebep olacağı düşüncesiyle tedbir almaya başladılar.¹⁶

Bölge ahalisi bu minval üzere seyreden olaylara rağmen hâlâ ümitvar idiler. Wilson prensiplerinin bilinen maddeleri ve mütareke hükümlerinin adil uygulanmasıyla yurtlarının işgali başlatacağı günleri güven içinde beklemişlerdi. Oysa daha sonra 15 Eylül 1919'da Pariste yapılan İtilâf Devletleri toplantısında, İngiliz kuvvetlerinin bölgeden çekilerek buraların Fransızlara devri kararlaştırılmıştı.¹⁷

10 BUYTULLUOĞLU, Hamdi. Millî Mücadele Başlıyor. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi sayı 22 s. 41, Belge. III

11 İzmir Fecayii, (B.Y.Y.) (B.T.Y.) s. 167-168

12 a.g.e., s. 165

13 İleri Gazetesi 23 Mayıs 1919. İstiklâl Gazetesi 23 Mayıs 1919, Yeni Gazete 23 Mayıs 1919

14 Yeni Gazete 26 Mayıs 1919

15 Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı c. 2, Ankara. 1972 ksh 77

16 Türk İstiklâl Harbi, c. 1 sh. 51

17 OLCAY, Osman Sevr Antlaşmasına Doğru, Çeşitli Konferans ve Toplantı Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler, Ankara. 1981, s. 1, XVII

Böylelikle İngilizler kendileri için riskli olmaya başlayan bu bölgeyi Fransızlara bırakarak onları Türklerle karşı karşıya bıraktılar. Türklerin, Anavatanlarına dahil bu toprakları nasıl olsa yabancılara bırakmayacaklarını anladıklarından, Fransızların dikkatini bu bölgeye toplayarak petrol bölgesini alma imkânına kavuştular. Bu durum İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir de Robeckin 12 Kasım 1919'da Lord Curzon'a yolladığı rapor bu düşünce ve görüşleri çok iyi aksettirmektedir. Bu raporda şöyle denilmektedir:

"Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun İngiliz işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine burada gösterilen tepki, Adana bölgesinin Türkiye'nin tabî ve ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini bir kere daha ortaya koymuştur. Nitekim bu karar üzerine İstanbul'daki Müttefik Devletlerin Yüksek Komiserlerine memleketin çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarda Fransızların Antep, Urfa ve Maraş'ı işgalleri protesto edilmiştir. Gelen telgrafların hemen hemen aynı formun tekrarından ibaret bulunuşu millî hareketin teşkilatlanışını yaygın ve süratli olduğunu, mütareke sırasında Türk yönetiminde kalan toprakların bölünmesini gerektiren Barış konferansı kararının tanınmaması fikrinin ne derece yaygın hale geldiğini ve bu hususta milliyetçi hareketin ne kadar gayretli bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu mesajın altına G Kidstun tarafından konulan notta şunlar yazıldı:

Fransızlar'ın Anadolu'ya sızma çabalarını teşvik etmeliyiz. Böylece onları sonuç alamayacakları bir alanda uğraştırıp, daha makul olabilecekleri alanlardan dikkatlerini dağıtmayı başarabiliriz."¹⁸

Fransızlar'ın Güneydoğu Anadolu'yu işgal edecekleri haberinin bölgede duyulması üzerine ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi buralarda da mitingler yapılarak tepkileri dile getirdiler. Bölgedeki üç şehirde yapılan mitinglerdeki düşünceler bölge ahalsinin hissiyatını ortaya koyan güzel örneklerdir.

Bu mitinglerden biri Maraş'da yapıldı. 15 Ekim 1919'da Ulu Camii'de yapılan mitingde Ermenilerin Osmaniye, Dört Yol, Bahçe ve Adana'da yaptıkları anlatıldı. Doktor Mustafa tarafından hazırlanan telgraf ahaliye okunarak tasvibi alındı. Telgraf imzalanarak İstanbul Hariciye Nezareti vasıtasıyla İngiliz ve Amerikan temsilciliklerinden "Sulh yapılmıncaya kadar Maraş işgal altında kalacaksa İngiliz işgalinin devamı istirham edildi"¹⁹

18 BAYTOK, Taner. İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı. Ankara, 1970, sh 24-25

19 TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. c. II, Ankara, 1973, s. 211 KARADAĞ Hüsamettin İstiklâl Savaşında Maraş, Mersin. 1943, s. 9. ÖZALP, Yalçın. Millî Mücadelenin İlk Zaferi. Ankara. 1976 s. 15

Güneydoğu Anadolu'dan İngiliz işgalinin kaldırılacağı ve yerine Fransızların geleceği haberi üzerine Antep'iler'de 25 Kasım 1919 tarihinde 30.000 kişinin iştirak ettiği bir miting tertip ettiler. Miting sonunda alınan kararlar Belediye reisi Mehmet Lütfi imzasıyla ilgili makamlara gönderilerek, sulh konferansına ulaştırılması istendi. Bu kararlarda;

"İngilizlerin burada bulunduğu müddet zarfında müşahede ettikleri veçhile Ayıntap şehri nüfusunun yüzde doksanı ve binden fazla köyleri kâmilen Türk ve Müslüman olduğu gibi, emlak ve arazisinin büyük çoğunluğu dahi Müslümanlara ait olduğundan tarihen ve muhiden Suriye ile bir alâkamızıyoktur. Wilson prensipleri mucibince bizi kendi mukadderatımıza hâkim kılmak insanîyet ve vicdan noktası nazarından Birleşik Devletlerin borcu olduğundan İngilizlerden sonra herhangi bir devlet işgale teşebbüs ederse izzet-i nefsimizi rencide edeceği cihetle, olabilecek bu işgali bütün mevcudiyetimizle red eder ve katiyyen kabul edemeyeceğimizi beyan ile beraber yakın bir zamanda Paris'de karar altına alınacak olan mukadderatımızın kayıtsız şartsız millî istiklâlimizin korunmasını, meşru haklarımızın müdafaasını insanlık ve medeniyet namına rica eyler ve iş bu millî arzumuzun Sulh kongresine izahını istirham eyleriz."²⁰ denilmektedir.

Mardin'liler ise daha Maraş hadiseleri başlamadan önce, Maraş'ın İngilizler tarafından tahliye edilerek, Fransızlara devredilmesini kabul etmeyeceklerini bu işgale Millet'in fiilen karşı koyacaklarını, kendilerinin de bu fikirde olduklarını bildiren bir protesto telgrafını Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkeziyesi Namına Hüseyin imzasıyla gönderildi. 30 Ekim 1919 tarihinde Yirmibeş bin kişinin iştirak ettiği bu mitingde ahalinin büyük heyecan içinde olduğu bildirilerek "haksız, adaletsiz bir sulh kararının medeniyet âlemine refah ve saadet getirmeyeceğini, bilâkis kanlı bir gelecek bahşedeceğini, bunu da tarihi ve tabii haklara istinaden Hilâfet-i İslâmiye ve Osmanlı vatanının selâmeti için hayatlarını ve kanlarını son katresine kadar harcamaya hazır olduklarına dair kararları aldılar."²¹

Yurt çapında yapılan bu gibi mitingler, protestolar, telgraflar, ahalinin şiddetli tepkisi hiç bir işe yaramadı. Fransızlar, Fransız üniforması giydirdikleri Ermeni asıllı askerlerle bölgeyi işgale başladılar. Fakat bu kuvvetlerin de yetmeyeceğini hesaplayarak yeni millî Ermeni alayları kurdular.²²

²⁰ İrade-i Milliye Gazetesi, 27 Teşrin-i evvel 1919, ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, Antep'in Dört Muhasarası, Çev. : Kur. Yrb. Necmettin. Gaziantep, 1959-sh 108-109 ÜNLER, Ali Nadi. Türk'ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması, İstanbul. 1969 sh, 176-177

²¹ İrade-i Milliye Gazetesi, 3 Teşrin-i sani 1919

²² Özalp, a.g.e., sh 20

Bu durum Ermenilerde kendilerine bağımsızlık verileceği kanaatini doğurmuş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini içine alan büyük Ermenistan hayaliyle taşkınlıklara başlamışlardı. Türkler ile Ermeniler arasında son yıllarda cereyan eden karşılıklı hadiseler şimdi Fransızların desteğinde daha büyük boyutlara ulaşabilirdi. Fransızların Kilikya ve Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurma fikri de herkesce biliniyordu. Bu durumda meydana gelecek hadiseler oldukça kanlı geçebilirdi. Osmanlı tarihinde "millet-i sadıka" diye bilinen Ermeniler bu kanaatin aksine daha Fransızların Anadolu topraklarına girdikleri andan itibaren çeşitli tecavüz hareketlerine girişmişlerdi. Bu sebeple Fransızların işgaline milletin tepkisi büyük oldu. 6 Kasım 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ilgili makamlara bir telgraf göndererek Urfa, Ayıntap ve Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinin protesto edilmesini istedi.²³

Mustafa Kemal'in bu tamimi ülkenin her köşesinde tesirini gösterdi. İtilâf Devletleri temsilcilerine gönderilen protesto telgrafları İstanbul'a yağmaya başladı. 25 Ekim 1919-16 Kasım 1919 tarihleri arasında pek çok şehirde mitingler yapılmıştır. İstanbul da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir raporda Urfa, Antep, Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalini protesto eden 80 şehir ve kasabanın adları ve telgrafların çekiliş tarihlerini eklemiş, aynı mealde telgrafların Fransız Yüksek Komiserine de geldiğini de bildirmişti.²⁴

Bu telgraflar içinde Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan mitingler ve çekilen protesto telgrafları şu şehir ve kasabalardan gönderilmiştir.²⁵

Ayıntab	Ekim 25	Urfa	Kasım 1-7-12
Mardin	Ekim 25-28	Elbistan	Kasım 11-17
Mardin	Kasım 11-15	Maden	Kasım 2-15
Viranşehir	Ekim 28	Dersim	Kasım 3-15
Kilis	Ekim 28-29	Elaziz	Kasım 4
Nusaybin	Kasım 11	Çemişgezek	Kasım 9
Nusaybin	Ekim 30	Silvan	Kasım 12

23 ARSAN, Nimet. Atatürk'ün Tamim. Telgraf ve Beyannameleri 1917-1918 c I. Ankara. 1964-sh 115

24 ŞİMŞİR, Bilal. İngiliz Belgelerinde Atatürk. 1919-1938. c I, Ankara, 1973. s. 222 (British Documents on Atatürk)

25 ŞİMŞİR. a.g.e., c I. sh 223-224

Siverek	Kasım 12	Resul'ayn	Kasım 14
Siverek	Ekim 31	Siirt	Kasım 16
Midyat	Kasım 13-14		

Bu tepkilere rağmen Maraş'ın Fransızlara devredilmesi üzerine Ermeni tecavüzlerine karşı yerli halkın teşebbüsü ile bütün bölgede müfrezeler teşkil ederek millî bir teşkilat kurulur. Ermeniler ise süratle silahlanarak tecavüzlerini artırmaktadırlar. Bu arada Fransızlar da Türklere gözdağı vermek için çok sayıda asker ve mühimmatı Maraş bölgesine sevk etmeye başladı. Gerilim 20 Ocak 1920 tarihinde Türkler ile Ermeniler arasında kanlı çarpışmaların başlamasına sebep olur. Fransız Üniforması ile çarpışan Ermeni ve Fransız askerler Maraş'da katliama başladılar. Bu muharebede şehrin yarısı yanar, üçte biri de top mermileri ile yıkılır. Tahminlere göre büyük mahallelerden on kadarı tamamen harap olmuş, 7-8 cami, 15 okul ve Maraş kışlası yakılmıştı. Yapılan araştırmalara göre çarpışmalarda 200 şehit ve 500 yaralı verilmişti.²⁶

Maraş'da Ermenilerce yapılan bu katliam Anadolu'nun her tarafında derin bir teessür ve galeyana sebep olur. Hadiseyi protesto etmek için büyük mitingler tertip edilir, şehitler için mevlitler okutulur. Mitingler ve çeşitli toplantılarda alınan kararlar ilgili makamlara ulaştırılır.

Bu miting ve toplantıların Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılanları şunlardır;

3 Şubat 1920 tarihinde binlerce ahalinin iştirakiyle Elazığ'da bir miting akd edilir. Miting kararı olarak; "müstakilen yaşamaya yemin edip, istiklâle vurdurulması düşünülen darbelerce en son damla kan akıtılincaya kadar mukabele edileceği" bildirilir.²⁷

Maraş'da yapılan katliâm ile Ayıntab, Urfa, Adana, vilayetlerindeki Fransız memur ve askerlerinin Ermenilerle birlikte yaptıkları insanlık dışı hareketleri Diyarbakır'da da "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ve şehrin ileri gelenleri tarafından 20 Ocak 1920 tarihinde şiddetle protesto edildi.²⁸

Uzun bir telgraf metniyle mütarekenin imzasından beri yapılan haksız mu-

26 Türk İstiklâl Harbi c. IV, s. 89

27 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24 D-1336/134-F 1-1. 101 bildirir.

28 Bu telgrafın altında imzaları olan şahıslar şunlardır. Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi Mustafa, Diyarbakır Müftüsü İbrahim, Belediye Reisi Abdurrahman, Meşayihden Gülşenzade Şeyh Ahmet ATASE. Atatürk Arşivi, KI 24. D 1336/13-4. F 3-32. 33, 34, 35)

ameleler anlatılmış, Fransız askerlerinin bölgedeki faaliyetleri örnekleriyle anlatılmıştı. Telgrafın son bölümünde şöyle deniliyordu;

"Muhterem sefirler, medeniyet dünyasına, insanîyet ve adalet esaslarını açıklayan bir büyük devletin memurları tarafından yapılan ve âdeta İzmir'de Yunan fecayit ile yarışırmasına devam eden mezalime hükümetiniz matbuatının nazar-ı dikkatine celp olunarak, insanlığa aykırı bu hareketlerin bir daha tekrarına mâni olunmasını insanlık namına rica ederiz.

Maraşlılar'a yaptığı mezalimden dolayı General Guro'nun hakkında icap eden adaletin uygulanmasını Fransız adaletinden bekleriz.

Wilson prensiplerine dayanarak hak talep edenlere yapılan muameleye bir misal olmak üzere Maraş meselesinin Wilson cenaplarına duyurulmasını Amerika temsilcilerinden istirham eyleriz."²⁹

Bu telgrafın bir örneği de Heyet-i Temsiliye'ye gönderilir. Mustafa Kemal 31.1.1920 tarihinde bir teşekkür telgrafı göndererek gösterilen vatanperver hislerin takdirle karşılandığını belirtir.³⁰

Maraş'da ve bölgede gelişen hadiseler üzerine Pülümür'de de Şeyh Hüseyin Beyzâde Mustafa Bey'in başkanlığında toplanan Dersim aşiret reisleri, Maraşlılar'a ve İslâm âlemine yapılan zulmü protesto ederek, din kardeşleri için her türlü fedakârlığı göze alarak yardımlarına koşacaklarını bildirdiler.³¹

31 Ocak 1920 tarihinde İngiliz temsilciliği, Ayan Meclisi ve Matbuat Cemiyetleri Başkanlığına, "Pülümür Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Heyet-i Temsiliye Merkeziyesi" imzasıyla Mustafa Kemal'e de gönderilen bu telgrafa Mustafa Kemal bir teşekkür telgrafı göndererek, yapılacak yardımlar için kendi Heyet-i Merkeziyelerine müracaat etmelerini istedi.³²

29 ATASE. Atatürk Arşivi, KI : 24. D 1336/13-4. F. 3-35.36.37.38.39

30 ATASE, Atatürk Arşivi, KI. 24. D - 1336/13-4. F. 3.40

Mustafa Kemal Paşa'nın Gönderdiği Telgraf aynen şöyledir:
Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Beyefendiye

Ankara
31.1.1336

C : Vatanımızın maruz kaldığı mütevali haksızlıkları protesto eden telgrafnameniz memnuniyetle alındı.

Mesa-i ve hissiyat-ı vatanperverinenizi takdirle karşılarız.

Heyet-i Temsileye Namına
Mustafa Kemal

31 ATASE. Atatürk Arşivi, KI. 24. D 1336/13-4 F. 3-46

32 ATASE Atatürk Özel Arşivi, KI 24. D 1336/13-4. F-3-47

Garzan³³ ahali de 1 Şubat 1920 tarihinde yaptıkları bir mitingle Maraş'da zulmün devam etmesi protesto edildi. Garzan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Reisi Faik başkanlığında teşkil edilen miting heyeti ve mahallin ileri gelenleri ve çeşitli aşiret reislerinin imzaları³⁴ ile "Ankara'da Kongreye" başlığı ile bir suretini gönderdikleri miting kararlarında "İslâmiyet namına devam edegelmekte olan artık hadd-ı kemâli bulan zulüm ve kötülöklere İslâm âleminin daha ziyade bîgâne kalamayacağından bahisle derme çatma Ermeni haydutlarının yalnız Maraş halalisinden değil, Adana'dan da çıkartılarak bu zulüm ve kötülöklere bir an evvel son vermelerini istirham ve müsebbiplerini şiddetle protesto ederiz"³⁵ denilmektedir.

Maraş'da Müslümanlara yapılan haksız muameleden müteessir olan Nusaybin Ahalisi de Aşiret Reisi Kaymakam Abdurrahman Beyzâde Mehmet'in önderliğinde 2 Şubat 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye'ye müracaat ederek Maraş'da yapılan hareketi protesto ettiklerini bildirdiler.

Ayrıca Maraş Ahalisi'ne yardıma gidebilmek için onbin mevcutlu aşiret efradı için 500 silâh ile 50 sandık cephanenin kendilerine gönderilmelerini isteyerek, protestolarının İtilaf Devletleri sefir ve temsilcilerine duyurulmasını istediklerini bildirdiler.³⁶

Mustafa Kemal Paşa, aşiret Reisi Kaymakam Abdurrahman Beyzâde Mehmet'in bu telgrafına 5 Şubat 1920'de teşekkür ederek yapılacak yardım için bağlı oldukları Heyet-i Merkeziyeye müracaatlarını ister.³⁷

Fransız ve Ermeniler'in ortak hareketi ile Maraş ve çevresinde yaptıkları mezâlimi protesto eden **Viranşehir** ahali **Bitlis**, **Elaziz Çöl Kuvay-ı Milliye** Kumandanı **Millî Aşireti Reisi Mahmud imzasıyla bir protesto telgrafi** gönderir.. Bu protestonamede; "yapılan mezâlime son verilmesi aksi halde ölene kadar mücadele etmeye karar verdiklerini, Avrupa medeniyet ve adâleti ile izah edilemeyecek olan bu vahşeti protesto ettiklerini" bildirirler.³⁸

33 Garzan Yeni adı Yanarsu. Siirt iline bağlı Kurtalan İlçesinin bir bucağı

34 Bu şahısların isimleri şöyledir: Garzan Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi Faik, Aza Şevki, Aza Rıza, Aza Fahrettin, Aza Haydar, Meşayihîten Mahmut, Ulemadan Celalettin, Sa'dattan Hacı Ahmet, Meşayihîten Şeyh Masum. Ulemadan Reşit. Alîkân Aşireti Reisi Hasan Osman, Tahsindar Aşiret Reisi Simil, Fettah paşazâde Mehmet Nizam, Fettahzâde Bahri, Ümeradan Musa, Ümeradan Mehmet Şah, Ümeradan Hasan Şah, Reşko Aşireti Reisi Resûl, İpek Derukan Aşireti Reisi Sabri, Herkon Aşireti Reisi Hacı Memi, Hisarkan Aşireti Reisi Ali, Bekran Aşireti Reisi Keleş, Perveran Aşireti Reisi Şükrü, Tüccardan Halil.

35 ATASE. Atatürk Arşivi. Kl. 24. D. 1336/13-4, F 3-63, 64, 65, 66, 67

36 ATASE. Atatürk Arşivi. Kl. 24 D 1336/13-4, F 3-55, 56

37 ATASE. Atatürk Arşivi. Kl. 24. D. 1336/13-4. F 3-55, 56

38 ATASE. Atatürk Arşivi. Kl. 24. D. 1336/13-4 F. 3-104, 105, 106

11 Şubat 1920 tarihinde de Erganili'ler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Salâhi imzasıyla; mütarekenin ayaklar altına alındığına gösteren üzücü deliller görüldüğünü, buna da Ermeni çeteleri ile Fransız işgal kuvvetleri kumandanının sebep olduğunu, İtilâf Devletleri Temsilcilerinin Maraş'daki Fransız generali hakkında kanûni muamelenin yapılmasını isterler.³⁹

Dersim'deki aşiret reisleri de⁴⁰ biraraya gelerek medeniyet ve insanlığa yakışmayan tecavüzün biran evvel durdurulması için protesto telgrafları hazırlarlar. Bu telgraflarda kanlı tecavüzler kınanmış aynı imzalar ile 13 Şubat 1920 tarihinde gönderilen bir başka protesto telgrafı ile de; "İnsanlık ve medeniyet âlemine bol ve güzel vaatlerde bulunan, aynı zamanda her millet için bir mutlu sabahın doğacağına ikna eden büyük devletler, henüz sulh âleminde çınlamakta olan telkinat ile her fert düzenli olarak yaşar iken, günden güne gösterilen vahşete artık dinî vicdanımız dayanamadığından mezalime son verilmesini" isterler.⁴¹

Malatyalılar'da Mütü Hüseyin'in riyâsetinde ulema ve eşraftan 34 kişinin imzasıyla İtilâf Devletleri temsilcilerine uzun bir protesto telgrafı gönderirler. Bu telgrafta da o zamana kadar yapılan haksızlıklar anlatılarak hadisenin mesulü olan generalin cezalandırılmasını isterler.⁴²

Arapgir ahalisi de Adana, Maraş, Ayıntab, Urfa şehirlerindeki Fransız işgalinin kaldırılarak anavatana iade edilmesi için "Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisi Ali Rıza" imzasıyla çeşitli makamlara ve matbuata 12/13 Şubat 1920 tarihinde bir protesto telgrafı gönderdiler.⁴³

Maraş ve havalisinde Ermenilerce uygulanan bu mezâlime Anadolu'nun değişik bölgelerinde gösterilen tepkilere yoğun bir şekilde Güncydoğu Anadolu bölgesi ahalisinin de katıldığını görüyoruz. Millet'in içten gelen bu desteği millî mücadelenin verilmesinde ve kurtuluştta mühim rol oynamıştır.

Millet sadaret ve saltanat makamı ile Heyet-i Temsiliye'ye gönderdikleri telgraflarla milletçe birlik ve beraberlik içinde olduklarını ve mücadeleye devam etme azminde olduklarını da göstermişlerdir.

39 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. D. 1335/13-4. F. 3-86

40 Bunlar: Ferhat Uşağı Aşiret Reisi Halil Ağazâde, Abbas Uşağı Aşiret Reisi Zeyton zâde Mustafa, Dersim Karabalı Aşiret Reisi Kanguzzâde Mehmet, Bahtiyar Aşireti Reisi Keçizâde Sabri, Belediye Reisi Ahmet, Eşraftan Cemil, Eşraftan Mikailzâde Mehmet

41 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 24. D. 1336/13-4 F. 3-20, 21, F. 3-92, 93

42 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 24. D. 1336/13-4. F. 19-1, 2, 3, 4, 5, 6. İradey-i Milliye Gazetesi. 8 Mart 1920. No. 29

43 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 24 D. 1336/13-4 F. 3-91

Bundan sonra özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde başlayan silahlı mücadele ile milliyetçi hareketin güçlenmesi İstanbul hükümetini devre dışı bırakmıştı. Bu arada Fransızlar, Maraş, Antep ve Urfa'nın tarihe geçen direnişi sonunda Ankara hükümeti ile anlaşmak zorunda kalmış, devlet kurdurma macerasına attığı Ermenileri elde ettiği bazı iktisadi menfaatler karşılığı yüzüstü bırakmıştı. Zaten İzmir'in Yunanlılar'a bırakılmasından dolayı kırgın olan İtalyan'lar da aynı yolu takip etmiş, Ankara ile anlaşmıştı. Bu vaziyet karşısında tedirgin olan İngilizler ise, barış şartlarını kendi menfaatlerine uygun olarak yaptırabilmek, kendileri için büyük bir tehlike teşkil eden milliyetçileri durdurabilmenin en tesirli yolunun Saltanat ve Hilâfet Merkezi olan İstanbul'un işgal edilmesi olacağını düşünüyorlardı. Böylelikle Anadolu'daki Milliyetçi hareket üzerinde bir baskı kurarak, milliyetçilerin direncini kırabilecek ve istedikleri şartlarda bir anlaşma imzalatabileceklerdi. Böylelikle 13 Kasım 1918'den itibaren fiili işgal altında bulunan İstanbul 16 Mart 1920'de resmen işgal altına alındı. İstanbul'un işgal edileceğine dair haberlerin duyulması ve daha sonra işgalin gerçekleşmesi ülkenin her tarafından şiddetle telin edildi. İşgalden önce 10 Ocak 1920'de Dersim, 12 Ocak'ta Cizre, Mardin, 13 Ocak'ta Besni, Darende, Elaziz, 14 Ocak'ta, Siverek, Kemah, Kahta, Ayntab, 21 Ocakta Arapgir ahalisi İstanbul'un işgal edilmesinin İslâm milleti ve Türklerin imhasına yönelik bir hareket olacağını ve kabul edilemeyeceğini belirttiler.⁴⁴

İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine memleketin her tarafında umumî bir heyecan meydana gelir. Bunun üzerine memleketin pek çok yerinde mitingler yapılır ve ilgili makamlara protesto telgrafları gönderilir. Bunda Heyet-i Temsiliye'nin gönderdiği tamimlerin de önemli rolü oldu.

İşgale karşı Güneydoğu Anadolu bölgesinde de büyük tepkiler görüldü. Devletin payitahtı İslâm âleminin hilâfet merkezi İstanbul'un mütareke şartları hilâfına işgali Gürün kazasında büyük bir infial uyandırdı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin önderliğinde bir protesto telgrafı yazılarak çeşitli devletlerin temsilcilerine gönderildi. 18 Mart 1920'de gönderilen bu telgrafta; "İşgal, Osmanlı milletinin haklarını ve istiklâlini müdafaa hususundaki azim ve imanına hiç bir tesir hasıl etmeyecektir. Yalnız medeni milletler bu tecavüzü kabul etmekle büyük bir tarihi mesuliyetin altına girmiş olacaklardır" denilmektedir.⁴⁵

18 Mart 1920 tarihinde Van'da da bir miting yapıldı. "Miting Heyeti na-

44 ŞİMŞİR, Bilâl, İngiliz Belgelerinde Atatürk. c I. s. 347, 355

45 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 27 D 1336/21 F-140, 141, 142

mına Derviş" imzasıyla aynı gün gönderilen telgrafta yapılan tecavüzün Vanlılarca protesto edildiği bildirildi.⁴⁶

Darende'de 20 Mart 1920 tarihinde binlerce kişinin katıldığı bir miting yapılır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hasan imzasıyla gönderilen telgrafta; Altı asırlık hür ve medeni bir milletin payitahtını işgal ederek istiklâline son veren bu hareketi bütün varlığımızla protesto ederiz. Bu uğurda kanımızı akıtmaktan asla çekinmeyeceğimizi İtilâf Devletleri ile bütün tarafsız devletlerin Hariciye Nezaretlerine ve Meclis-i Mebûsan riyasetlerine duyurulması istenildi.⁴⁷

İslâmiyetin hilâfet merkezi olan İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Bitlis ahalisi 20 Mart 1920 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye Reisi İsmail imzasıyla bir protesto telgrafı göndererek; İnsanlığın uzvu medeniyete uzanan bu haksız tecavüz ile İslâmiyetin yegâne istinadgâhı olan yüce Hilâfet merkezini işgal eden "Ehl-i salıp, zulum ve kötülükle uğursuz çağları tekrar canlandırmaya çalışıyor. Bu günden itibaren varlıklarını korumak için mücadeleye karar verdiklerini belirterek bütün Osmanlı Milletini'de bu dinî ve vatanî vazifeye davet ettiklerini bildirdiler.⁴⁸

İstanbul'un İngilizlerce işgal edilmesinden doğan heyecan üzerine İzoliler'de Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Hey'et-i İdaresi Reisi Hacı Kaya ve üç üyenin imzasıyla, Mustafa Kemal Paşa hazretlerine gönderdiği telgrafta, Osmanlı sancağının yerine paçavra takılması sancağımızın itibarını düşüremez. Alâmet-i Farıkasımı semadan alan bir sancak yine semaya kadar yükselecektir." deniliyordu.⁴⁹

İstanbul'un işgali Viranşehir muhitinde yaşayan ahali üzerinde büyük bir üzüntü meydana getirdi. Bunun üzerine çevre köyler ile birlikte kasaba merkezinde toplanan halk, İstanbul'un işgal edilerek Meclis-i Mebusan'a yapılan tecavüzü şiddetle protesto ettiler. Toplantının sonunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Belediye Reisi Mahmut imzasıyla çeşitli makamlara bir protesto telgrafı yazıldı. Halkın güçlükle teskin edildiğini bildiren bu telgrafta; "Üzüntülü ve kederli halk her ne kadar geçici olarak teskin edilmiş ise de cereyan eden hadise her ne suretle meydana gelir ise gelsin adalet ve medeniyete uymayan bu vahşetin bir an evvel durdurularak vaziyetin düzeltilmesi ve şimdiye kadar elde edilen neticenin bildirilmesini, aksi takdirde mebusanımıza yapılmış olan tecavüz ve meşrû

46 ATASE. Atatürk Arşivi KI. 27 D. 1336/21. F-70, 71

47 ATASE. Atatürk Arşivi D. 1336/21. F 2-169, 170

48 ATASE. Atatürk Arşivi. KI. 27 D 1336/F 2-250.115

49 ATASE. Atatürk Arşivi KI 27 D 1336/21 F 2-241

haklarımıza uzanan müteceviz ellere karşı göğsümüzü gerer, millî namusumuzu kanımızla koruyacağımızı, medeniyet, hak ve adalete uymayan bu vaziyeti şiddetle protesto ederiz," denilmekteydi.⁵⁰

21 Mart 1920 tarihinde Malatyalı'lar da gönderdikleri pek çok imzalı protesto telgrafında şöyle deniliyordu; "Amansız imha siyasetine karşı kadınlarımıza varıncaya kadar silaha sarılmaktan başka bir çaremiz kalmamıştır. Bizi hiç bir kuvvet bu iman ve kati azimden döndüremez, bu hain tecavüzü bütün insanlık âlemi karşısında şiddetle protesto ederiz."⁵¹

İstanbul'un İngiliz askerleri tarafından işgal edilerek meclisin basılması ve bir kısım milletvekillerin tutuklanması bütün yurtda olduğu gibi Dersim ahalisi tarafından da şiddetle protesto edildi. Dersim Belediye Reisi Cemil ile bölgedeki aşiret reisleri ve halktan bazı şahısların imzaları ile çeşitli makamlara gönderilen protesto telgraflarında "hürriyet, milliyet, vatanperverlik ve İstiklâl esaslarına darbe teşkil eden bu çirkin tecavüz protesto edilerek haklarının korunmasını" istediler. 21 Mart 1920 tarihinde Ankara'da Heyet-i Temsiliye Riyasetine'de gönderilen bu telgrafda "millî hakların müdafaasına ve haksızlığa meydan verilmemesini bütün Dersim Müslümanları namına arz ederiz" denilmekteydi.⁵²

İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Hey'et-i Temsiliyenin her tarafa gönderdiği tamimi dikkate alan Garzanlılar 25 Mart 1920 tarihinde Belediye Reisi'nin imzası ve Antalya'daki İtalyan Temsilcisi vasıtasıyla çeşitli devletlerin nezdinde işgali protesto ettiler. Protesto telgrafında "medeni milletler sulh esaslarını saracak olan bu muameleye karşı müsamahakâr olmakla böyle bir tarihi ve vicdani mes'uliyetin altına girmiş olacaktırlar" deniliyordu.⁵³

Diyarbakır'da ise eşraf ve muteberandan otuz bir kişinin imzaladığı protesto telgrafı 22 Nisan 1920 tarihinde Antalya'da bulunan İtalyan temsilciliği vasıtasıyla İstanbul'un işgalini protesto ettiler. Diyarbakırlılar protestonamede; "İstanbul'un işgali ile birlikte milletin tasvip etmediği Damat Ferit Paşa'nın da tekrar sadaret makamına getirilmiş olmasını da kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Millet'in haklarına vurulan darbenin milletlerarası kanunlara uymadığından bahisle, keyfiyetin Amerika, Fransa, İtalya kamuoylarına duyurulmasını, medeniyet ve insanlıkla mütenasip surette acele olarak adil teşebbüslerde bulunarak milyonlarca

50 ATASE. Atatürk Arş. KI. 27 D 1336/21. F. 2-244-245

51 ATASE. Atatürk Arş. KI.27 D 1336/21 F. 2-215, 216, 217

52 ATASE. Atatürk Arş. KI 27 D 1336/21 F. 2-217. 218, 219, 220

53 ATASE. Atatürk Arş. KI. 27. D. 1336/21 F. 2-242

nüfusun hayat ve haklarının korunmasını, bu vesile ile hürmetlerimizin kabulünü Diyarbakır ahalisi namına rica ederiz." diyorlardı.⁵⁴

Sonuç olarak; Doğu ve Güncydoğu Anadolu'da yapılan protesto ve mitingler bölge halkının işgal kuvvetlerine karşı direnişinden başka bir şey değildir. İşgal altındaki topraklarda istiklâlin, hürriyetin olmayacağına inanan her keşimden Türk insanının bir var olma yok olma mücadelesini, duygu ve düşünce yapısını bu mitinglerde görmek mümkündür.

Batı Anadolu'da Yunan mezalimi, Güncyde Ermeni zulmü ve İslâm Âleminin Hilâfet, milletin saltanat merkezinin işgaline karşı mitinglerle millî birlik ve beraberliğini pekiştirmiş bu birlik ve beraberlikten Kuvay-ı Milliye hareketi doğmuştur. Bu hareket Milletin doğulusuyla, batılısıyla maşeri vicdanında gelişmiş ve başarıya ulaşan bir hareket olmuştur.

54 ATASE. Atatürk Arşivi. Kl. 27. D. 1336/21 F. 2-89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98

Bu telgrafın altında imzaları olan şahıslar şunlardır.

Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reis-i Evveli Mustafa, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reis-i Sanisi Arif, Belediye Reisi Abdurrahman, Müftü İbrahim, Müderris Zülfikâr, Ulemadan Ahmet Hamdi, camiî Kebir Hatibi Mehmet Rıza, Ulemadan Müderris-i Umumi Hafız Mahmut, Meşayihden Ahmet Gülşen, Ali Paşa Müderris-i Kamil, Kale hatibi Sinan, Zincirli medresesinden Abdullah, Müftüzâde Hamit, Meşayihden Abdülkadir, Meşayihden Mahmut Çelebi, Meşayihden Ömer Gülşenizâde Abdurrahman, Cemil Paşazâde Yusuf Ziya, Hancızâde Hayri, Hacı Ganizâde Kadri, Dellalbaşızâde Fazlı, Tahirağazâde Şuayip, Zazazâde Mustafa, Çırçırağazâde Abdulgani, Hayalizâde Kamil, İskenderpaşazâde Zülküfli, Feyzullah Efendizâde Niyazi, Attarzâde Hakkı, Nakıpzâde Ahmet Hamdi.